

MOJ DEDA, KANTOR U N.

Ćutanje je ograda oko mudrosti.
Talmud

1

Razne su se, naravno, ispredale priče o nestanku moga dede, kantora sinagoge u N., ali nijedna od njih nije bila tačna. S vremenom je priča prerasla u legendu, a njom se svako prema potrebi služio. Stariji članovi naše zajednice tvrdili su da se deda naprosto povukao, nemoćan pred sve većom bezobzirnošću mladih, pred njihovim prezirom prema starim, proverenim vrednostima. Deda je, oni tvrde, bio oličenje skromnosti i vrlina, dobar kao praotac Avram i lep kao Josef. S druge strane, mladi su, uz mnoštvo gnevnih reči, izjavljivali upravo suprotno: da je deda posrnuo pred sve žešćim napadima reakcionara, koji su strepeli od nekih njegovih ideja, da je deda, čak!, pao kao žrtva dobro smišljenog atentata, unapred organizovanog i izvedenog do kraja. Tako je moj deda, nalik mnogim drugim malim, pravednim ljudima, protiv svoje volje postao oružje najneistinitije od svih nauka: istorije. A istina je, čini mi se, poznata jedino meni. Jedino sam ja uspeo da doznam tajnu dedinog nestanka, stoga je i zapisujem. Uostalom, možda ni to nije prava istina. Onog trenutka kada "danas" pređe u "juče", sve postaje nesigurno. Svet postoji kroz stotine, hiljade očiju, a svaki par vidi drugačije. Čovek živi u varljivom kolebanju između prošlog i budućeg trenutka, u varljivoj nadi da će prošli trenutak upamtiti, a budući predvideti, dok se u stvarnosti i jedna i druga nada izjalovljuju, i on ostaje tako: zauvek nesiguran – kao igrač na žici – na dugoj treperavoj niti koja se razapinje između dva udara klatna zidnog sata.

2

Moj omiljeni pesnik, na primer, jeste Solomon ibn Gabirol, u hrišćanskom svetu znan kao Avicbron, pisac sholastičkog dela *Fons Vitae*, filozof, lualica, paćenik, prijatelj Samuela Hanagida, začetnik panteizma i štićenik Jekutiela ben Isak ibn Hasana. Jekutiel ben Isak ibn Hasan pogubljen je, kao što je dobro poznato, u maloj španskoj kraljevini Saragosi 1039. godine, iz nepoznatih razloga. Nekoliko godina kasnije, Solomon ibn Gabirol nestaje iz Saragose. Podaci o njegovom životu postaju potpuno nepouzdati i prelaze u legende, koje za datum njegove smrti obično uzimaju jednu od godina između 1053. i 1058. Mesto: Valencija.

Nije mi poznato kako je moj deda izgledao. Jedan lik – mršavi, bleedi starac, duge brade – često se, naročito dok sam bio mlađi, javljao u mojim snovima, redovno u onim koji su bili obojeni nekim dubokim unutrašnjim mirom, ali to ne kazuje ništa. Možda je moj deda drugačije izgledao. U vreme njegovog nestanka imao sam tri ili četiri godine i ničega se ne sećam, ali pričali su mi da me je on brzo zavoleo i katkada, odmarajući se, podržao na krilu. U pitanju su, dakle, nevažni podaci. Napominjem to samo da bih objasnio naklonost prema dedi koja se u meni javila, kao i spremnost da tragama za istinom. Naša porodica, nekada tako brojna, odavno više ne postoji. Poslednji pomori sveli su je na jednog člana: na mene. A ja sam bez sina. *Kadiš* će, razumete li? biti briga opštine, trud skupljenih oplakivača, a sam pogreb dobro upamćena *micva* za mnoge, ali gde ću tada biti ja? Blagosloven neka je rabi–Gemaliel, koji je prvi poželeo da bude sahranjen u prostom platnenom čaršavu. Došlo je vreme da se oslobodim svojih tajni.

Postoji ovakvo učenje kod nekih kabalista: smrt je višestruka iako je moguće da duša napusti telo pre nego što ono umre i da ostavi za sobom živi leš, telo ni dobro ni zlo, bezvoljno, besmisleno. Do toga dolazi u vreme velikih duševnih patnji, kada veze duše i tela nisu dovoljno jake, te ih duša u svom bolu kida i odlazi, možda zanavek izgubljena. Prava smrt, svakako, smrt je duše, trenutak kada ona – posle sedam dana provedenih u kretanju od pokojnikovog groba do njegove kuće – konačno kreće naviše, ka mestu gde, ako je dovoljno čista, može dospeti do samog Kralja. Kao što piše u Knjizi o Jovu: "Telo će njegovo trpeti bol, a duša njegova tužiće za njim."

Ako već ne pamtim slike, sećanje mi je prepuno mirisa i zvukova. Ko je drugi, osim moga dede, mogao da izrekne ove reči:

Od ranog te jutra tražim,
Steno moja, grade moj.
Molitve svoje pred tebe stavljam,
Neka budem dan, neka budem noć.

Kasnije, kada sam naučio da čitam i kada mi je dopušteno da uđem u bogatu dedinu biblioteku, doznao sam da su to Gabirolovi stihovi. Ko je drugi, osim moga dede, mogao da izrekne te reči, tako da ih od detinjstva pamtim, da ih čujem u snu? Naša zajednica je mala, izdvojena. Poslednji put sam video stranca pre sedamnaest godina. Prisustvovao je službi u našoj sinagogi i glas mu je, kada su ga pozvali da čita, lepo odjeknuo pod svodovima. Sve su se žene nagnule preko ograda na galeriji; uveče je čak izbila svađa: svako je želeo da stranac prenoći kod njega. A on je otišao da spava kod rabina, kuda bi drugde otišao da spava? Ponekad mi se čini da živimo na udaljenom ostrvu, toliko svi putevi obilaze oko nas. U toj usamljenosti prvo su propale duhovne vrednosti. Svako priča o tradiciji, a niko je ne zna. Još pre osamdeset godina, u vreme nestanka moga dede, ko je čitao Gabirolove pesme? Postoji jedna rabinska poslovice koja kaže: "Jerusalim je uništen jer je zanemareno podučavanje mladih." Ali, kako opomenuti ljude na to?

Niko ne sluša, zašto bi neko i slušao? Ja već godinama ne izlazim iz kuće, ali i ovako, zatvoren, izvirujući samo s vremena na vreme kroz prozor, mogu da kažem: štošta se promenilo. Jerusalim će ponovo biti uništen.

6

Metempsihoza je teška reč. Potekla iz grčkog jezika, ona označava seljenje duše, njenu seobu iz jednog tela u drugo, iz čoveka u životinju, iz biljke u čoveka, prema zaslugi i vladanju u prethodnom životu. Sastavni deo budističke, orfističke i pitagorejske filozofije, tako omiljena kod Platona, a u Rimljana kod Plotina, kod Jevreja ona se prvi put javlja u kabalističkoj knjizi *Bahir*, koju je moj deda, u vlastitom prepisu, čuvao u svojoj biblioteci. Pored *Bahira*, u dedinoj biblioteci nalazi se i jedan primerak *Zohara*, izdanje iz 17. veka, zatim *Pardes Rimonim* Moše ben Jakova Kordova, tekstovi Jozefa Kara i Solomona Alkabeca i *Sefer ha-Gigulim* Isaka Lurije, prema zabeleškama njegovog učenika Hajima Vitala. Sve govori da je deda bio predani istraživač kabalističkog učenja, u želji, kako verujem, da u razumevanju suština ovoga sveta stigne dalje od ostalih članova naše male zajednice. Na ovaj način njegova odluka da mesto kantora prepusti mlađem, u vreme dok mu je glas još bio svež i neoronuo, postaje razumljiva i jasna. Pojedine istočnjačke knjige, uredno smeštene na najvišim policama, ukazuju na to da je moj deda nesumnjivo bio upućen i u tajne utonjavanja i dubokih meditacija. Samoća je, u tom slučaju, predstavljala jedino pouzdano rešenje. Ukazujem, međutim, na jedan važan detalj: poznato je da je Hajim Vital, neosporno najzaslužnija osoba za brzo širenje Lurijeve kabalističke misli, tvrdio da je njegova duša doista duša Mesije, sina Josefovog. Moj je deda, zaključujem, verovao u nešto slično: da je njegova duša u stvari duša već pomenutog pesnika i filozofa – Solomona ibn Gabirola.

7

Šta je privuklo mog dedu panteizmu? – Misao da su Bog i priroda jedno, da nema "tvorca i njegovog dela", već samo tvorca, tvorca koji je delo. Šta je, dalje, privuklo mog dedu kabali? – Po svemu sudeći: jedna misao Moše Kordova, zapisana na prvoj stranici, inače prazne, dedine radne beležnice: "Bog je sva stvarnost, ali sva stvarnost nije Bog." Tako je moj dela živeo u vlastitom dualizmu. On je, verujem, godinama radio na stvaranju i razvitku neke svoje, lične filozofije, imajući pred sobom kao cilj sintezu svega postojećeg. Njegov plan je bio jednostavan: ako se shvatanja razlikuju, suštine moraju biti iste; razlikuju se verovanja, a ne Bog. Kako drugačije objasniti prisustvo knjige Tome Akvinskog (*Summa theologiae*, na primer), grčkih filozofa, čak i Spinoze (!) u njegovoj biblioteci? Nažalost, ne računajući opisanu praznu beležnicu, ništa nije sačuvano od dedinih zapisa. Legenda tvrdi da je deda napustio svoj dom, kuću u kojoj se ja sada nalazim, rano jednog jutra, odmah posle izricanja blagoslova, i to praznih ruku, bez ičega. Prema drugom predanju, mladalačkom, po njega su došli neki čudno odeveni ljudi, sakrivenih lica, i odveli ga usred noći. Ko je onda, ako su legende tačne, odneo sve dedine rukopise? Nije li, možda, moj deda, shvativši sve, poželeo da uništi sve?

Jer: ako prihvatimo pretpostavku da je dela sebe smatrao reinkarnacijom ibn Gabirola, njegov nestanak postaje razumljiviji, ima opravdanja. Slično velikom pesniku, deda je svoju smrt prepustio tumačenju legende, dozvolivši joj da sama odredi vreme i mesto. On sam sigurno nije otišao u Valenciju, ne verujem ni da je pokušao tako nešto. Naša mala zajednica, u njegovo vreme, pružala je sve uslove za srećan život, a time i za mirnu smrt. To se sada sve izmenilo, sa smanjenjem broja i usamljenošću, sa opadanjem duhovnih vrednosti... Novac? Hm. Kažu da su konačno pronašli Obećanu Zemlju. A Obećani Narod?

Najbolje je da odmah jednostavno kažem: moj deda, bivši kantor sinagoge u N., izvršio je samoubistvo. Poznato mi je šta jedna ovakva izjava sobom povlači, ali neću pokušati da je ublažim govoreći kako je deda to učinio usled umne poremećenosti, u trenutku rastrojstva. Ne. Ako se ikada naiđe na neki trag njegovog tela, neka ga sahrane na bočnoj strani groblja, daleko od pravednika! Neću vas podsećati na Samsona, na Saula i braniocce Masade, neću vam reći kako pričaju da je osam stotina Jevreja oduzelo sebi život da ne bi palo u hrišćanske ruke građana Jorka. Samoubistvo je greh. Postupajte po zakonu, ne prema duši.

Desetak godina pre tajanstvenog nestanka, deda se uputio na čudnovato hodočašće. Kroz nepoznate predele, preko dosta visokih planina, krenuo je u pohod zemlji u kojoj je svoje poslednje godine života proveo Sabetaj Cevi. Šta ga je tamo povelu? Da li je učenje ovog zanesenog kabaliste pružalo ključ za neke davne tajne? Ili je poželeo da se pokloni senima jednog od najprepredenijih Mesija u našoj istoriji? Odgovora nema. Deda je na putu proveo četiri ili pet meseci, i zatim se vratio, možda malo bleđi, ali inače bez vidnih promena. "Kada je prvi put video more," rekao je nekome, "osetio je širinu duše". Od tog putovanja, slično meni, povukao se, i samo je u vreme praznika napuštao kuću i prostrano dvorište.

Raznorazni su putevi ljudske sudbine, mnogobrojne su mogućnosti. Postoje nadanja i strahovanja, vera i ljubav. Postoje usponi i padovi, radost i tuga, zaslepljenost i neverica. Ali postoje trenuci kada se ukazuje svetlost, kada pred čovekovim očima stvari postaju nenadno jasne i rastvaraju se da obnaže svoju dobro skrivenu suštinu. To su trenuci velikih ljudskih otkrića, trenuci razumevanja i shvatanja najdubljih odnosa u svetu oko nas. Odatle do ludila, kaže jedna stara knjiga, samo je jedan korak, a izbor je mali. Šta znači živeti u svetu u kojem za čoveka nema nikakvih tajni? Čovek koji dozna sve nema više čemu da stremi, ali: ako je jednom već doznao sve, onda povratka nema. I najmanji udar vetra stavlja ga na najveće muke. Njegovom razumevanju nema kraja, ali ni njegovim patnjama. Da li je moguće da je deda bio jedan od takvih ljudi? Da je jednog predvečerja, uoči Šabata, išetao iz kuće ne rekavši nikome ni reč i uputio se do obližnje ponornice? Da je tamo, na ivici šibljem obrasle duboke jame, za trenutak

zastao, a onda odlučno počeo da se spušta? Da je ubrzo iščezao iz našeg vidokruga, ušavši verovatno u pećinu u koju do tada nije kročila ljudska noga? Čekajte, još možemo da izmenimo priču, da kažemo, na primer, da je to bio ujed sakrivene zmije otrovnice, da se dedi, tokom njegove redovne šetnje, odronilo kamenje ispod nogu... Ne. U to vreme, u kućama naše male zajednice palile su se subotnje sveće: žene, pokrivenne maramama, mrmljale su molitve, muškarci su se njihali, blago, s kopicama na glavi. Izmeniti sudbinu jednog čoveka znači izmeniti sudbinu celog sveta. Sve je određeno, sve je proračunato, sve se zbiva onako kako je neko pozeleo da bude, a možda nije tako? Prolazi vreme, deda se ne pojavljuje. Ponomica, uz tutanj, nastavlja da se obrušava u nepoznatu dubinu. Okrenuti, licem prema ravnici, vidimo obrise grada. Kojim putem kući?

12

Uostalom, možda ni ovo što sam ispričao nije prava istina. Onog trenutka kada "danas" pređe u "juče", sve postaje nesigurno. Ništa nije dalje od sećanja, ništa bliže od nadanja. Svet postoji kroz hiljade očiju, a svaki par vidi drugačije. I ko će znati istinu? Jedino suočen sam sa sobom čovek ne može da laže, ali kada se to dešava? Nisu to uobičajeni susreti, nalik onima na gradskom trgu. Treba biti udaljen od vreve, od ljudske užurbanosti, treba se na trenutak osetiti izgubljenim: tek tada, u daljini, može čovek da ugleda sebe kako se lagano, nogu pred nogu, približava. Ali gde, i kako? Ako je istina ono što je neki drevni filozof rekao: da je čovek merilo svih stvari, šta je merilo čoveka? Mnogobrojna su pitanja, raznorazni su odgovori. Često su se, kažem, ispredale priče o nestanku moga dede, kantora sada razrušene sinagoge u N., ali nijedna od njih nije bila tačna. A ko sme da pokuša da zapiše vreme? Ko se usudi da, zamočivši pero u mastionicu, započne prvu rečenicu? Pre ili posle, kažu rabini, svakom čoveku otkuca čas, svaki čovek dozna sve. Pre ili posle, dakle...

1973.